

Т.О. Самофалова,
аспірант кафедри економічної теорії і фінансів
ХарРІ НАДУ

МОБІЛІЗАЦІЙНИЙ МЕХАНІЗМ ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНОГО ВІДТВОРЕННЯ В УМОВАХ ЦИВІЛІЗАЦІЙНОЇ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ В УКРАЇНІ

Висвітлено проблеми ментальних груп українського соціуму в контексті створення мобілізаційного механізму інноваційно-інвестиційного відтворення.

Ключові слова: мобілізаційний механізм, ментальні групи, інноваційно-інвестиційна відтворення, трансформація прибутку.

Сучасні економічні дослідження, зокрема в галузі інноваційно-інвестиційного відтворення, ґрунтуються на тому, що майбутні моделі саморозвитку, рушійною силою яких є прибуток, можуть збільшити ефективність виробництва додаткової вартості. Новинки, похідні від перспективних інновацій, характеризуються інколи нормою прибутків до 2000 – 3000 % [2; 9; 14].

Проте на сьогодні науковці А. Гальчинський, С. Кримський, Ю. Павленко, В. Мартиненко, Ю. Пахомов у своїх дослідженнях виходять з того, що економічні моделі розвитку, збудовані на пріоритеті прибутку не в змозі забезпечити цивілізаційного зростання, гармонізувати виробничу діяльність людини в природному середовищі. Етноментальний аспект формування цивілізаційної моделі українства досліджено в працях А. Кинєва, Є. Кисельова, В. Любашенка, С. Чукут, О. Куца, В. Лісничого. Разом з тим у науковій літературі залишається без уваги проблема формування моделей державного регулювання відносин в інноваційно-інвестиційному відтворенні, здатних гармонізувати ментальні групи українського соціуму.

Зведення прибутку до етичного принципу є глибоко помилковою ідеологією. Звісно, що прибуток має забезпечувати суспільству рентабельність виробництва, необхідну для розширеного відтворення. Проте він не повинен перетворюватись на самодостатню мету, досягнення якої не

потребує виробництва і задоволення суспільно необхідних потреб. Це шлях до спекулятивної економіки, яка існує заради олігархічних кіл, ставить Україну в залежність від високорозвинених країн, гальмує процес формування гідних умов життя для її населення [9]. Становище в Україні ускладнюється тим, що до ажіотажно-спекулятивного збагачення долучилась влада. Це робить блокування реального сектора взагалі і стратегічного інвестування зокрема абсолютно безальтернативним [14]. На поверхні ситуація виглядає як втеча грошей з реального сектора, а отже, з інвестування, функціонування їх у схемі “прибутки заради прибутків”.

А між тим, економічний механізм, цільовою функцією якого є максимізація прибутків, нищить навколишнє середовище, веде до стрімкого знищення невідновлюваних природних ресурсів, стимулює духовну деградацію не тільки в бідних країнах з їх нужденністю та необхідністю виживати будь-якими засобами, але й успішних, де реклама нав’язує суспільній свідомості цінності надвисокого споживання [14].

Проте цивілізована постіндустріальна економіка спрямована у своїй основі не стільки на забезпечення фізіологічних потреб людини (це завдання у змозі вирішити індустріальна структура виробництва), а перш за все, потреб вищого гатунку – тих, що зумовлюють усебічний розвиток особи [2].

Отже, не лише економіка, а економіка в тісному взаємозв’язку з трансформаційними процесами, що відбуваються в системі політичних відносин, соціальній і духовній сферах, при визначенні пріоритетів післякризового розвитку держави мають стати предметом найсерйознішої уваги [2].

Надзвичайну актуальність у даному контексті має відмінний від існуючого за споживацької моделі господарювання мобілізаційний механізм, що є чи не єдиним засобом спрямування вектора свідомої трансформації економіки в потрібному напрямі на основі включення інвестиційного процесу в забезпечення потреб розширеного відтворення ВВП [9]. Мобілізаційна модель розвитку передбачає зосередження сил та засобів на

досягненні певної мети [13]. Такий механізм за рахунок притаманних йому ознак покликаний змінити прибуток в економічній діяльності суб'єктів ринкового середовища із самодостатньої мети на засіб підвищення добробуту суспільства та гармонізації діяльності українського соціуму, окремих ментальних груп.

Мета дослідження – довести необхідність мобілізаційного механізму державного регулювання інноваційно-інвестиційного відтворення в умовах цивілізаційної невизначеності українства.

В умовах лібералізації ринку, обожнювання можливостей його саморегуляції Україна отримала, окрім економічної кризи, також і кризу цінностей, яка на початкових етапах реформ перетворила частку українського суспільства, що безпосередньо впливає на формування його інституціональної сфери, на суспільство вкрай агресивних споживачів, для яких головною ідеологією є “після нас – хоч потоп”. У світлі останніх “досягнень” лібералізації сучасна наука розглядає теорію “невидимої руки” А. Сміта в новій площині. За А. Ріхом, “невидимою рукою” не є виключно економічні інтереси суб'єктів господарювання, але вища сутність, зумовлена трансцендентністю людського буття, що полягає не в егоїстичному існуванні “людини економічної”, а в комплексному, гармонізаційному підході до існування людини у Всесвіті, ноосфері, на континенті, у державі, національній спільності. А. Ріх називає такий порядок завбаченою гармонією інтересів. Безумовно, що така модель може бути інституціонально скерованою в рамках державного регулювання [9].

Сучасні реалії наочно демонструють, що замкнені самі на собі різноманітні моделі економічного розвитку суспільства, пропоновані лише з опорою на традиційні підходи економічної науки, без урахування впливу соціальних, психологічних, етнокультурних, релігійних та інших умов та факторів, усе більше демонструють власну неспроможність [3].

Тому можна погодитись з В. Мартиненком, що дійсно моделювання розвитку економічних систем можливе виключно в рамках споживацької

моделі економіки, проте навіть воно не здатне стабілізувати цивілізаційний розвиток у довготривалій перспективі, бо суперечить природі і самій людині, тому що, ставлячи за свою мету накопичення багатств за рахунок нищівної експлуатації природних і людських ресурсів, викидає з моделі саму людину: гармонізація її життя в оточуючому середовищі як кінцева мета процесу не розглядається.

Процес якісного зростання держави ґрунтується на загальноцивілізаційних цінностях, які потребують повернення людини до її корінної ознаки – можливості усвідомлювати своє призначення на Землі, наповнювати його існування Єдиною Сутністю буття. Завдання держави полягає в тому, щоб вирвати людину з процесу тваринної боротьби за своє існування, включивши до механізму виміру ефективності її діяльності критерії добра, совісті, загальної єдності [10, с. 90].

З іншого боку, процеси якісного зростання визначаються цивілізаційно-поведінковим стереотипом, притаманним тій чи іншій країні, тобто здатністю використовувати традиції і цінності, що відображають цивілізаційну специфіку народу, яка впливає на економіку будь-якої країни [11].

Україна на сьогодні не має свого, визначеного більшістю народу (як політичною нацією) уявлення про свою цивілізаційну ідентичність, що є вкрай негативним моментом у т.ч. і для економічного добробуту нації. Аналізуючи успіхи азійських країн в останні роки, слід зазначити, що чітке розуміння цивілізаційної приналежності сприяло успіхам цих держав. Інновації в цих країнах не придушували органічно своє, але вибірково сприймалися і в головному не руйнуючи духовно-стилістичної єдності тієї чи іншої країни, асимілювалися на місцевому ґрунті. Там же, де цивілізаційні рубежі розмиті, ситуація більш складна. Тут важче розібратись, де те, що принципіально неприйнятне, а де, навпаки, придатне до продуктивної адаптації [14].

У цьому сенсі Україні в силу достатньої географічної, цілісно

ментальної і навіть частково історичної близькості її народу (перш за все, перебуваючи тривалий час у складі Польщі і Австро-Венгрії її західних областей) центральноєвропейському варіанта Західної цивілізації, важко вирішити, якою мірою вона співучасна останньому, а якою Східноєвропейсько-Євразійському, в останні століття – російсько-советсько-пострадянському світові [14].

Певною ознакою причетності людини до того чи іншого цивілізаційного середовища виступає менталітет як дещо спільне, що лежить в основі свідомого і підсвідомого, тобто являє собою глибинне джерело мислення, ідеології та віри. Розуміння Бога як уособлення найвищої істини є різним та визначається культурними особливостями того чи іншого географічного обширу планети, ментально-психічної організації колективної душі того чи іншого етносу, його історичної вдачі тощо [6, с. 96]. Протягом століть за різних історичних та політичних умов основним “наглядачем” за тим, у що саме мають вірити люди, як їм слід чинити, що успадковувати й використовувати протягом багатьох століть, була релігія [15, с. 10].

Менталітет – колективне підсвідоме, віддзеркалення доісторичних подій, до якого шляхом нашарувань кожне наступне століття додає певні риси. Окремі вчені наполягають на тому, що первинне колективне підсвідоме виявилось в українців сильнішим, ніж набуте (під час входження у склад Польщі чи Російської імперії). Допочаткові архетипи форм колективної підсвідомості пов’язували колективне підсвідоме зі східними слов’янами, нашаровуючись на єдину сформовану в Київській Русі православну культуру як форму православної ментальності [12]. З цього приводу існують і протилежні точки зору [8].

Україна, у т.ч. і внаслідок неоднорідності християнства, орієнтації його на різні цивілізаційні центри, у світовому геополітичному просторі виглядає як країна гетерогенної етнонаціональної моделі, бо сформована на основі декількох етносів, які мешкають на одній території, мають культурну схожість, спільні господарські зв’язки, але в той же час існують характерні

відмінності між ними, пов'язані з традиціями, міфами, уявленнями про власну історію [7, с. 18].

Ця геополітична неоднорідність спричиняє не тільки конфлікт у дефініціях загальноцивілізаційних цінностей як наслідок приналежності України до “серединного етнічного простору”, але й “потенційно таїть у собі можливість для країни стати як фрагментом таласократичної групи суспільних утворень, які умовно визначаються як “демократія”, так і телурократичної групи – “ідеократії” [6, с. 15].

Такий стан української ментальності сьогодні детермінований, крім того, політичними традиціями, що мали місце протягом історії на території України. Нинішня Україна складається з територій, пов'язаних як з австро-угорською та польською (скоріше парламентарними), так і російською (скоріше автократичною та самодержавною) політичними традиціями. Є ще й четверта традиція – гетьманської України XVI – XVIII років. Країни Східної Європи, що були раніше частиною Австро-Угорської імперії, яка до 1918 р. пройшла значний шлях у напрямку встановлення конституційної монархії та парламентської демократії, завдяки цій обставині були значно більше інтегровані в Європу (до них можна додати й Польщу), ніж країни півдня Східної Європи, що тривалий час знаходились у васальній залежності від Османської імперії, де володарював жорстко авторитарний політичний режим [5]. Складність визначення цивілізаційної приналежності України полягає в тому, що вона має зі своїми історичними передтечами лише часткову територіальну наступність та належить з об'єктивних причин до “групи країн уповільненого розвитку” [5].

Дослідження витоків української державності є свідченням на користь більшої значущості демократичних, ніж авторитарних традицій в Україні (з чотирьох традицій – австро-угорської, польської, російської та власне української явно авторитаристська лише одна – російська) [5].

Проблема цивілізаційної невизначеності для українців, які є часткою Східноєвропейсько-Євразійського світу, на наш погляд, ускладнюється ще й

таким. На рубежі XIX-XX ст. на світову арену вийшли масові антиперсоналістичні ідеології соціалізму, що розвернулись з логічною невідворотністю у вигляді тоталітарних та фашистських диктатур [14].

В основі обох ідеологій було войовниче заперечення особистісного начала, сполученого з апофеозом розчинення людини в масі, гомогенно класової або гомогенно-національної. Особистість як унікальне було редуковано та об'єктивовано в якостях, невірніжнюючих індивіда з маси.

На такому фоні особливо рельєфно проступає проблема особистості як монади, як мікрокосму, що містить у собі та виражає собою найвищі цінності та повноту буття. Досвід минулого довів, що саме така особистість представляє світ найбільш адекватно. Саме вона здатна протистояти багатократно зростаючому злу. Я. Накаоне писав: "...розпад Радянського Союзу – процес пошуку кожною республікою, що входила до його складу, своєї власної, забутої історії. Радянський народ схожий на людину, що втратила пам'ять, він без сумніву рухається до духовного вакууму, не маючи ніякої бази в минулому" [2].

Розглядаючи менталітет як вираження індивідуального начала кожного соціуму, його ядро, слід відмітити, що саме це ядро визначає способи реагування соціуму на інновації, забезпечує адаптаційні механізми. Ядро характеризується захисним культурним поясом, який захищає його від зовнішньої дії [12]. Український етнос сприйняв, з одного боку, культуру Західної Європи, а, отже, й ментальність, найголовнішою ознакою якої було утвердження індивідуалізму, з іншого – за рахунок входження східних земель до території Рісійської імперії також сприйнята й колективістська форма свідомості. Тому ядро українського соціуму виявилось нестійким як, власне, і захисний пояс.

Людська діяльність тривалий час була детермінована нормами моралі, що походили від релігійного світосприйняття більше, ніж власним соціальним та економічним інтересом. Тому аналіз феномену діяльності ускладнюється фактором духовності людини. Кожний індивід обирає

напрямки діяльності та її методи залежно від власних здібностей та світогляду. А вони, у свою чергу, залежать від духовного розвитку індивіда, що відображає особистий життєвий шлях, його індивідуальне та специфічне сприйняття реальності, його ментальність. Саме тому передбачити ініціативу в діяльності людини, що є особистістю в повному розумінні цього слова, практично неможливо. Яскравим прикладом цього є реалізація людиною своїх здібностей в умовах ринкової економіки. Варіантів реалізації своєї активності ринкова економіка пропонує безліч. Вибір людина здійснює самостійно. На це впливають мета, ідеал, цінності, що притаманні її світогляду [1].

Викладене дозволяє здійснити певні узагальнення на підставі посилення соціальної психології, що розглядає ціле (суспільство) як попередника частини (індивіда) і пояснює частину в термінах цілого, а не навпаки. Такий підхід, на наш погляд, є найбільш адекватним при визначенні ментальних впливів на характер поведінки членів суспільства.

Висновки щодо ментальної неоднорідності та навіть суперечливості ментальних позицій південно-східних, центральних і західних територій України є очевидними. Коли йдеться про детермінацію людської діяльності усіма сторонами людської сутності, слід зазначити, що інтенції ментальних груп суттєво відрізняються, у т.ч. і діяльність їх окремих індивідів як суб'єктів ринкової економіки.

Посилання про неспроможність моделювання економічних процесів взагалі на підставі врахування виключно економічних чинників на теренах України підсилюється цивілізаційною невизначеністю, суттєвими ментальними розбіжностями як у поглядах різних ментальних груп, так і економічних еліт, що безпосередньо впливають на інституціональну організацію суспільства. Будучи опосередкованими різнонаправленими культурними історичними впливами і відповідним світоглядом, такі групи не здатні дійти консенсусу в будь-яких питаннях, про що свідчить соціальна практика останніх років. Превалювання прибутку над суспільним

добробутом, культивування його як самоцілі справляє руйнівний вплив на суспільство, як наслідок – відчуття хаосу, або як його називають тепер науковці “стан поганої нескінченості”. На думку спадає відомий вислів А. Катаєва, що особливо, на наш погляд, відображає стан українського соціуму, і, як наслідок – національної економіки. У контексті принципів концептуалізації поняття “трансформація суспільства” він зазначає: “...хаотичність змін з протилежним змістом взаємно гасять одна одну. Такого роду зміни ведуть до перманентного хаосу. Хаос і абсурд потрібно розглядати як об’єктивні, закономірні явища, і тоді це вже не суспільний хаос, а хаос зовсім відмінної якості, який не потрібно переборювати, а вчитись жити в його умовах...” І далі: “...у процесі прилаштування до цього модифікованого хаосу в суспільстві формується новий клас” [4].

У контексті дослідження цікавим також є і походження самого поняття “трансформація” та його екстраполяція на економічні процеси. Цікаво, що первісне його визначення стосується генетики – елемента наук про самоорганізовані біологічні системи та означає перетворення в генетиці шляхом передавання клітині-реципієнта від клітини-донора генетичної інформації [13]. Отже, трансформація – не злам усього і вся та спроба на руїнах створити щось нове, генетично не пов’язане з первісним станом. Це абсолютно протилежний процес. І на цьому тлі дійсно трансформації успішних азійських держав виглядають як такі, а їх успіхи обумовлені об’єктивно.

Таким чином, сукупність вітчизняних реформ важко назвати трансформацією в класичному розумінні. Але коли деформована економічна парадигма підсилюється невизначеністю цивілізаційної моделі, мова не тільки не йде про моделювання економічного розвитку, під сумнів ставляться взагалі будь-які економічні зміни, соціальний прогрес, демократичні реформи, реалією стає суцільний хаос, у чому дає можливість пересвідчитись соціальна практика останніх років.

За таких умов подолання негативних реалій спекулятивної економіки,

поверненні фінансових потоків у реальний сектор повинно ґрунтуватись на оновленому, мобілізаційному механізмі державного регулювання фінансових потоків в інноваційно-інвестиційному відтворенні. На наш погляд, ознака мобілізаційності такого механізму, у першу чергу, досягається за рахунок активізації таких чинників:

- пріоритет людини як головної цінності суспільства, розвиток особистості, задоволення її духовних потреб;
- нівелювання спекулятивних підходів в економіці, соціалізація економічної діяльності;
- превалювання довготривалих цілей і стратегій, спрямованих на вивільнення і розвиток людського в людині;
- досягнення гармонії людини з навколишнім середовищем.

Іншим, не менш важливим чинником мобілізаційної природи такого механізму є його фінансове забезпечення. Потенційним джерелом фінансових потоків інноваційно-інвестиційного відтворення в країні є прибуток як засіб здійснення вищезгаданих завдань, а не самодостатня мета.

За умов створення мобілізаційного механізму державного регулювання фінансових потоків в інноваційно-інвестиційному відтворенні, на наш погляд, можливе досягнення гармонії ментальних груп, толерантності релігійних спільнот, підвищення добробуту українського соціуму в цілому. На наше переконання, такий механізм, утворивши вищезазначені умови, здатен продукувати національну ідею, що об'єднує, яка, на думку багатьох науковців, полягає в досягненні конкурентоспроможності держави. Проте таку ідею не можна запропонувати, вона повинна бути плоть від плоті українського соціуму – тоді вона, безумовно, відіграє свою історичну роль.

Перспективні дослідження будуть присвячені пошуку механізмів перетворення прибутку в самовідновлюване джерело інноваційно-інвестиційного відтворення національної економіки.

Список використаних джерел

1. Білодід Ю. Філософія. – Житомир: Полісся, 1996. – С. 135 – 145.

2. *Гальчинський А.С.* Суперечності реформ: у контексті цивілізаційного процесу. – К.: Українські пропілеї, 2001. – 320 с.
3. *Грошев И., Юрьев В.* Психология экономических отношений // Общество и экономика. – 2005. – № 6. – С. 123 – 143.
4. *Катаєв С.* Принцип концептуалізації поняття “трансформація суспільства” // <http://kataev.iatp.org.ua/ukr/03/>
5. *Кынев А.* Парадоксы и перспективы политической системы Украины // Общество и экономика. – 2002. – № 10. – С. 180-181.
6. *Кисельов Є.* Методологія геополітики. – Х.: Магістр, 2002. – 134 с.
7. *Куц О.М., Лісничий В.В., Куць Ю.О.* Етнонаціональні чинники державотворення. – Х.: ХарРІ УАДУ “Магістр”, 2002. – 106 с.
8. *Любашенко В.* Історія протестантизму в Україні: Курс лекцій. – Л.: Просвіта, 1995. – С. 24 – 233.
9. *Мартиненко В.* Передумови формування мобілізаційної моделі інвестиційного процесу в Україні // Вісник НАДУ. – 2004. – № 3. – С. 223 – 230.
10. *Мартиненко В.* Формування інноваційного процесу в Україні: методологічний аспект // Вісник УАДУ. – 2003. – № 2. – С. 84 – 90.
11. *Пахомов Ю.* Стратегия качественного роста отлична от программ выживания // Экономика и общество. – 2003. – № 6. – С. 60 – 64.
12. Российская ментальность: материалы круглого стола // Вопросы философии. – 1994. – № 1. – С. 23 – 27.
13. Украинский Советский Энциклопедический словарь: В 3 т. / Редкол.: А.В. Кудрицкий и др. – К.: Глав. Ред. УСЭ, 1988. – Т. 2, 1988. – 768 с.
14. Цивилизационные модели современности и их исторические корни / Ю.Н. Пахомов, С.Б. Крымский, Ю.В. Павленко и др.; Под. ред. Ю.Н. Пахомова. – К.: Наук. думка, 2002. – 632 с.
15. *Чукот С.А.* Генеза духовної культури (управлінський вимір). – К.: УАДУ, 1999. – 255 с.

Samofalova T.O. Mobilization mechanism, mental groups, innovative-investment modeling, profit transformation.

The article highlights the problems of harmonization relations of mental groups of Ukrainian society in the context of mobilization mechanism formation of innovative-investment modeling.

Key words: mobilization mechanism, mental groups, innovative-investment modelling, profit transformation.

Самофалова Т.О. Мобилизационный механизм инновационно-инвестиционного воспроизведения в условиях цивилизационной неопределенности в Украине.

Отражены проблемы ментальных групп украинского социума в контексте создания мобилизационного механизма инновационно-инвестиционного воспроизведения.

Ключевые слова: мобилизационный механизм, ментальные группы, инновационно-инвестиционное воспроизведение, трансформация прибыли.